UNIVERSITY OF AMSTERDAM

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Moralist van de ontrouw

Jan Greshoff (1888-1971)

Recourt, J.W.

Publication date
2018

Document Version
Other version

License
Other

Link to publication

Citation for published version (APA):
Recourt, J. W. (2018). *Moralist van de ontrouw: Jan Greshoff (1888-1971)*. [Thesis, fully internal, Universiteit van Amsterdam].

General rights
It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations
If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: https://uba.uva.nl/en/contact, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, P.O. Box 19185, 1000 GD Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (https://dare.uva.nl)

Download date:09 Feb 2026

Proloog

Het is zondagochtend 21 mei 1939. In de Marseillaanse haven ligt de Springfontein klaar om uit te varen. Het stoomschip, dat zowel vracht als passagiers vervoert, is 13 mei vanuit Rotterdam vertrokken, heeft eerder Hamburg en vervolgens Antwerpen aangedaan. De eerstvolgende stop die nu op het programma staat is Port Saïd, Egypte.[1] De passagiers zijn de dagen ervoor over de smalle loopplank aan boord gekomen, ze hebben hun hut ingericht en wachten tot de stoomfluit het vertreksignaal geeft. De lucht is strakblauw.[2]

Minder zonnig is de stemming van de Nederlander die zich drie dagen eerder met zijn vrouw en twee jongvolwassen zonen heeft ingescheept. Hun eindbestemming: Kaapstad. Jan Greshoff is vijftig jaar oud en op het hoogtepunt van zijn rijke literaire carrière. Bijna elke denkbare positie in de Nederlandse literatuur heeft hij de afgelopen decennia bekleed: dichter, kunstcriticus, journalist, cultureel correspondent, essayist, uitgever, kranten- en tijdschriftredacteur, grafisch vormgever, bloemlezer, inleider, vertaler, handboekenschrijver en adviseur van een toneelgezelschap en van uitgeverijen. Al meer dan een halve eeuw is hij een van degenen die bepaalt wie de Republiek der Letteren mag binnentreden. Greshoff bezit de kwaliteiten van 'de litteraire dynamo, de voetzoeker, de promotor, die de tragen tot spoed aanspoorde, de aarzelenden en onzekeren zelfvertrouwen gaf, de ten onrechte miskenden hartstochtelijk verdedigde en de allerjongsten, zo zij het verdienden, voor het voetlicht bracht'.[3] Hij trad op als vertrouwenspersoon voor tal van vooraanstaande auteurs, had een neus voor talent en haalde collega's uit impasses.

Het zijn niet de minsten die hem om zijn literaire activiteiten, enthousiasme en loyaliteit waarderen: Jacques Bloem, Adriaan Roland Holst, Arthur van Schendel, Menno ter Braak, Charles Edgar du Perron, Hendrik Marsman en Simon Vestdijk en de Vlamingen Jan van Nijlen, Karel van de Woestijne en Willem Elsschot kan hij tot zijn vrienden rekenen, vaak al voor ze bekend werden. De literaire kringen die hij – waar hij ook was – om

zich heen wist te vormen, omvatten altijd de uitblinkers van zijn tijd, jong en oud. Hij was geliefd; verschillende vrienden hebben gewezen op zijn aanleg voor vriendschap, zijn warmte en hulpvaardigheid. Volgens Roland Holst bezat Greshoff '*le talent de l'amitié* – een gave, die zeldzamer is dan meestal wordt verondersteld,' en volgens Adriaan van der Veen zijn al Greshoffs talenten terug te brengen tot 'zijn vermogen om vriendschap te geven'.[4] 'Specie,' had Martinus Nijhoff hem genoemd. 'Muren bestaan niet alleen uit steen, maar ook uit datgene wat de metselaars specie noemen. Het is de specie die bindt en tekening brengt.'[5]

De laatste twaalf jaar voor hun vertrek naar Kaapstad hadden de Greshoffs in Brussel gewoond. Ze waren daarnaar uitgeweken omdat Nederland te veel naar doorgekookte groenten was gaan ruiken. Het contact met de Nederlandse literatuur was niet minder geworden: in hun Brusselse bovenhuis was het een komen en gaan geweest van schrijvers en kunstenaars. Greshoff was 'een soort literaire goeroe', aldus uitgeefster Angèle Manteau, die er als studente een tijdje inwoonde: 'Als een magneet trok hij geestverwanten en collegae-schrijvers naar zich toe.'[6]

Op zijn vijftigste verjaardag op 15 december 1938 was Greshoff uitgebreid in het zonnetje gezet. In tijdschriften en dagbladen verschenen jubileumartikelen, hij was benoemd tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau, de Bijenkorf richtte in Den Haag en Amsterdam een Greshoff-tentoonstelling in, er verschenen studies over hem en er werden lezingen over zijn oeuvre gehouden. Een jongere generatie schrijvers had het initiatief genomen hem te eren met een bundel essays: zij zagen in hem een mentor en voorbeeld. Ter Braak had de wens uitgesproken dat het feestvarken nog maar lang mocht blijven wie hij was: 'het gevoelsmiddelpunt van onzen kring, het "licht in de duisternis"'.[7]

Een krappe twee weken later besloten de Greshoffs alles achter zich te laten. De huur werd opgezegd, het huisraad verkocht of ingepakt. Op 8 mei 1939 verlieten Greshoff, zijn vrouw Aty en hun zonen Jan junior en Kees Brussel. Na een afscheidstournee door Nederland waren ze naar Parijs getreind. Menno en Ant ter Braak en Aty's zus Nini reisden vanuit Nederland mee om nog een week met hen door te brengen, Roland Holst kwam uit Ascona over. Na een dag of tien hadden de wegen zich definitief gesplitst: de Greshoffs gingen door naar Marseille, de vrienden terug naar Nederland. Ter Braak schreef erover aan Du Perron: 'Het afscheid was niet vrij van emotie, want Jan kreeg het erg te kwaad, en Jany en ik trouwens ook.'[8] Greshoff zelf noteerde later: 'Over het bitter afscheid van de vrienden kan ik niet schrijven.'[9] Hij was met lood in zijn schoenen de trap

naar zijn hotelkamer opgelopen. Zou hij zijn 'vrienden-uit-duizend' ooit weer terugzien?[10]

De installatie op het schip nam vervolgens zijn aandacht in beslag, wat het verdriet mogelijk enigszins verdrong. En ondanks het direct al sterk gevoelde gemis schreef hij Ter Braak op de dag van vertrek dat hij het weliswaar afschuwelijk vond hem vaarwel te zeggen, maar dat hij Brussel zonder een zweempje spijt had verlaten.[11]

Welke redenen heeft Greshoff om Europa en zijn rijke literaire leven achter zich te laten? Waarom kiest hij voor Zuid-Afrika? De context van dat moment is overduidelijk: in het steeds grimmiger wordende Europa houdt de angst voor een nieuwe wereldoorlog iedereen in z'n greep. Greshoff echter zegt dat hij 'met of zonder oorlog' genoeg had van Europa: 'niemand voelde blijkbaar zo sterk als ik dat het conglomeraat van heerlijkheden, dat wij *toen* Europa plachten te noemen, bezig was te ontbinden en in een waardeloos pulver uiteen te vallen.'[12] Niet alleen de dictatoren, maar ook de vele medeburgers die voor hun propagandistische leuzen vielen, komen hem de keel uit. Wat Greshoff betreft is Hitler niet meer dan een gevolg van wat er in Europa aan de hand is: 'Niet de politiek, maar C. en A., de volksgaarkeuken, de reisverenigingen hebben het oude Europa doelbewust vernietigd.'[13]

Klokslag twaalf uur vaart de Springfontein uit om in een kleine twee maanden Kaapstad te bereiken. Nog eens anderhalve maand later, op 1 september 1939, valt Duitsland Polen binnen.

De emigratie gaat Greshoff niet in de koude kleren zitten. 'Mijn leven werd afgesloten op 18 mei 1939, de dag waarop ik te Marseille de Springfontein betrad,' zou hij later in een zwaarmoedige bui constateren.[14]